

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΣΥΛΛΟΓΙΚΗΣ ΜΝΗΜΗΣ

Με αφορμή μια εκδήλωση στα Καλάβρυτα

Δημήτρης Χασάπης

Μια εκδήλωση στα Καλάβρυτα

Πραγματοποιήθηκαν στα τέλη Απριλίου στα Καλάβρυτα δύο διαδοχικές εκδηλώσεις αφιερωμένες στη μνήμη του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος: τη μαζική εκτέλεση όλου του ανδρικού πληθυσμού και την πυρπόληση της πόλης από το Γερμανικό στρατό κατοχής το Δεκέμβρη του 1943. Η πρώτη εκδήλωση οργανωμένη από την Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού και τα ΑΣΚΙ περιελάμβανε εισηγήσεις ιστορικών και συζήτηση για τα ερωτήματα, τα προβλήματα και τις προοπτικές έρευνας της «ταραγμένης δεκαετίας» 1940-1950 και η δεύτερη μια παρουσίαση του έργου του Γερμανού ιστορικού συγγραφέα Χέρμαν Φρανκ Μάγερ (1940 - 2009) οργανωμένη από το Δήμο της πόλης και το Πανεπιστήμιο Πατρών, με αφορμή τη συμπλήρωση ενός χρόνου από το θάνατο του. Ο Μάγερ αποτελεί μια ενδιαφέρουσα περίπτωση αυτοδίδακτου ιστορικού, ο οποίος μελέτησε ουσιαστικές πτυχές του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος. Το 1963 ξεκινάει μια έρευνα αρχείων και μαρτυριών αναζητώντας τα ίχνη του πατέρα του, αξιωματικού της Βέρμαχτ, ο οποίος εκτελέστηκε από αντάρτες του ΕΛΑΣ το 1943. Μια έρευνα, δηλαδή, με απολύτως προσωπικά κίνητρα στην αφετηρία της κατά την πρόοδο της οποίας, όμως, ο Μάγερ επιχειρώντας να κατανοήσει τη «λογική των αντιποίνων» σε συνθήκες πολέμου ξεπερνάει την προσωπική του περίπτωση και οδηγείται στη μελέτη των εγκληματικών δραστηριοτήτων του γερμανικού στρατού κατοχής στην Ελλάδα. Επικεντρώνει την έρευνα του στη δράση της 1ης και της 117ης Ορεινής Μεραρχίας, οι οποίες στο πλαίσιο αντιποίνων για τις δραστηριότητες των Ελλήνων ανταρτών διαπράττουν το 1943 και το 1944 μαζικά εγκλήματα στην Ήπειρο και στην Πελοπόννησο. Έργο της 1ης Ορεινής Μεραρχίας είναι οι μαζικές εκτελέσεις των κατοίκων και οι καταστροφές χωριών της Ηπείρου (Κομμένο, Κεφαλόβρυσο, Μουσιωτίτσα, Λυγκιάδες, κ.α.) καθώς και η μαζική δολοφονία των Ιταλών στρατιωτών της Κεφαλονιάς,

ενώ αποκορύφωμα της δράσης της 117ης Ορεινής Μεραρχίας αποτέλεσε το ολοκαύτωμα των Καλαβρύτων. Ο Μάγερ ερεύνησε τα γερμανικά στρατιωτικά αρχεία, καθώς και πολλά δημόσια και ιδιωτικά αρχεία σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες, συνέλεξε πλήθος εγγράφων, μελέτησε τα απομνημονεύματα και τα προσωπικά ημερολόγια στρατιωτών και αξιωματικών των Ορεινών μεραρχιών, ανέλυσε όλες τις σχετικές μελέτες Γερμανών, Ιταλών, Βρετανών και Ελλήνων ιστορικών, διεξήγαγε επιτόπιες έρευνες σε περισσότερα από 200 χωριά στην Ελλάδα και στην Αλβανία και κατέγραψε μαρτυρίες για να αποδείξει τελικά ότι ο τακτικός Γερμανικός στρατός, η Βέρμαχτ, διέπραξε με οργανωμένο τρόπο μαζικά εγκλήματα στην κατεχόμενη Σερβία και Ελλάδα. Καταρρίπτοντας τον μύθο που καλλιεργήθηκε μεταπολεμικά στη Δυτική Γερμανία, ότι τα εγκλήματα πολέμου υπήρξαν έργο παραστρατιωτικών ή ναζιστικών μονάδων, των S.S. ή της Gestapo, ενώ ο τακτικός Γερμανικός στρατός και οι αξιωματικοί διαπνεόμενοι από ήθος και στρατιωτική συνείδηση δεν είχαν καμία συμμετοχή σ' αυτά και παράλληλα φέρνοντας στην επικαιρότητα το μεγάλο ζήτημα της αντιμετώπισης των εγκλημάτων πολέμου και της ατιμωρησίας των εγκληματιών από τις δικαστικές αρχές της Ελλάδας και της Γερμανίας στη μεταπολεμική περίοδο. Αποτέλεσμα των ερευνών του Μάγερ είναι ένα σημαντικό ιστορικό αρχείο με ανεκτίμητο πλούτο τεκμηρίων, το οποίο δώρισε στο Δήμο Καλαβρύτων και τα βιβλία του, μεταφρασμένα στα ελληνικά, «Η φρίκη του Κομμένου» (Καλέντης, 1998), «Από τη Βιέννη στα Καλάβρυτα: Τα αιματηρά ίχνη της 117ης μεραρχίας καταδρομών στη Σερβία και την Ελλάδα» (Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2004) και το δίτομο «Αιματοβαμμένο Εντελβάις: Η 1^η Ορεινή Μεραρχία, το 22^ο Σώμα Στρατού και η εγκληματική δράση τους στην Ελλάδα, 1943-1944» (Βιβλιοπωλείο της Εστίας, 2009). Βιβλία, τα οποία με την πολιτική πίεση της γερμανικής Αριστεράς ανάγκασαν τις δικαστικές αρχές του Μονάχου να ασκήσουν διώξεις σε επιζώντες εγκληματίες πολέμου. Η εκδήλωση που οργανώθηκε στα Καλάβρυτα γι' αυτόν τον άνθρωπο και γι' αυτό το έργο του αντιμετωπίστηκε αρνητικά από διάφορους τοπικούς παράγοντες, καταγγέλθηκε από το ΚΚΕ και τη δεξιά μειοψηφία του Δημοτικού Συμβουλίου Καλαβρύτων και επιχειρήθηκε να ματαιωθεί από «αγανακτισμένους πολίτες». Με ποικίλα και διαφορετικά επιχειρήματα, από σοβαροφανή έως γελοία, ενώ κάποιες παρεμβάσεις, κατά τη συζήτηση που ακολούθησε τις βασικές ομιλίες, διεκδίκησαν να επιβάλλουν την ατομική τους «μνήμη» ή την προσωπική τους άποψη για την «ιστορία» των γεγονότων του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος. Ποιο ήταν, όμως, το διακύβευμα της εκδήλωσης, το οποίο προκάλεσε αυτές τις αντιδράσεις;

Η διαχείριση της μνήμης

Υπάρχουν πολλές προσεγγίσεις στο «τραύμα» μιας καταστροφής παρόμοιας με το Καλαβρυτινό ολοκαύτωμα, όπως υπάρχουν και πολλές εκδοχές «μνήμης», άρα και «ιστορίες» του γεγονότος αυτού και όσων το ακολούθησαν. Χωρίς αμφιβολία όλα αυτά ενέχονται στις ατομικές και συλλογικές αντιδράσεις απέναντι σε μια εκδήλωση, η οποία ξεπερνώντας το συνηθισμένο στην τοπική κοινωνία ετήσιο τελετουργικό «μνημόσυνο» έθετε, έστω και έμμεσα, ουσιαστικά ζητήματα «μνήμης» και «ιστορίας», επερωτώντας τελικά την κατεστημένη και αναμφισβήτητη μέχρι σήμερα, πολιτική διαχείριση της «μνήμης» και της «ιστορίας» του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος. Μνήμη είναι οι τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι αναφέρονται σε παρελθόντα γεγονότα, αλλά και οι τρόποι αναπαράστασης και μετασχηματισμού αυτών των γεγονότων σε μια συλλογική ανάμνηση του παρελθόντος, η οποία μεταβιβάζεται σε επόμενες γενιές μέσα από μνημεία, μουσεία, τελετές, αρχεία, βιβλία και όλα τα «οχήματα της μνήμης» των ανθρώπινων κοινωνιών, τα οποία αντικειμενικοποιούν και μεταγράφουν τη συλλογική μνήμη. Ο Μωρίς Χώλμπαχ, ένας από τους πρώτους μελετητές των φαινομένων της συλλογικής μνήμης, υποστήριξε ότι οι κοινωνικές ομάδες συνθέτουν τις δικές τους εικόνες για τον κόσμο, κατασκευάζοντας συμφωνημένες του παρελθόντος και τόνισε ότι αυτές οι εκδοχές αποκρυσταλλώνονται και γίνονται καθολικές μέσα από τις κοινωνικές πρακτικές επικοινωνίας και όχι μέσα από τις ατομικές αναμνήσεις των ανθρώπων (Maurice Halbwachs, *La Memoire Collective*, PUF, Paris, 1950). Αυτή η συλλογική μνήμη, ως κυρίαρχη κοινωνική παράσταση ενός γεγονότος, επηρεάζει καθοριστικά τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι ασχολούνται με την ιστορία τους και αναφέροντα στην ιστορία τους, διαμορφώνοντας τελικά και την ίδια την ιστορία, την επιστημονικά θεμελιωμένη, δηλαδή, ανασυγκρότηση του παρελθόντος γεγονότος. Στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης, όπως και της ιστορίας, ενέχονται εκτός άλλων παραγόντων υλικά συμφέροντα και πολιτικές επιλογές, γι' αυτό και αποτελούν ένα διαρκές πεδίο πολιτικής αντιπαράθεσης. Υλικά συμφέροντα, όπως οι αποζημιώσεις των θυμάτων και οι τρόποι διαχείρισης τους και πολιτικές επιλογές, όπως η ατιμωρησία των θυτών, τα οποία στην περίπτωση του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος «τακτοποιήθηκαν» μεταπολεμικά μέσα από την κατασκευή μιας συλλογικής μνήμης και μιας αντίστοιχης - ερμηνευτικά βολικής για το πολιτικό κατεστημένο - ιστορίας των γεγονότων. Από μια τέτοια οπτική, όμως, η «μνήμη» γεγονότων του παρελθόντος, ατομική και συλλογική, δεν αποτελεί παρά ένα είδος πολιτικής μνήμης των ανθρώπων και ως τέτοια δεν μπορεί να διεκδικεί ούτε τη μοναδικότητα της ούτε την απόλυτη αυθεντικότητα της. Μπορεί, βέβαια, να διεκδικεί την

κυριαρχία της, αλλά αυτό σημαίνει αντιπαράθεση και οι αντιδράσεις στην εκδήλωση των Καλαβρύτων αποτέλεσαν ουσιαστικά μια μορφή αντιπαράθεσης για εκείνη τη «μνήμη» και εκείνη την «ιστορία», η οποία έχει διαμορφώσει και στηρίζει στην τοπική κοινωνία συγκεκριμένες πολιτιστικές πραγματικότητες, συγκεκριμένες κοινωνικές ιεραρχίες και συγκεκριμένες πολιτικές διευθετήσεις. Συγκεκριμένες, δηλαδή, σχέσεις εξουσίας, τοπικής αλλά όχι αμελητέας εξουσίας και κυρίως όχι εμφανούς ή θεσμοθετημένης.

Υστερόγραφο

Οι ενστάσεις αναγωγής των φαινομένων της συλλογικής μνήμης σε πρωτίστως πολιτικές ερμηνείες, όπως η προηγούμενη, είναι δεδομένες και κατανοητές, βρίσκονται άλλωστε στο επίκεντρο του σχετικού προβληματισμού για τη μελέτη της μνήμης και τις σχέσεις της με την ιστορία. Η πολιτική διάσταση, όμως, της «μνήμης» και της «ιστορίας» γεγονότων με τα χαρακτηριστικά του Καλαβρυτινού ολοκαυτώματος δεν μπορεί να τίθεται εκτός συζήτησης με διάφορα προσχήματα, τα οποία σε τελευταία ανάλυση δεν αποτελούν παρά συγκαλυμμένα επιχειρήματα πολιτικών σκοπιμοτήτων και τα οποία εκτός από την αποκλειστικότητα στην πολιτική διαχείριση της «μνήμης» διεκδικούν και το «τέλος της ιστορικής έρευνας».